

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
доктору юридичних наук
Тихомирову Денису Олександровичу

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора *Сергія Дмитровича Білоцького* на дисертацію *Остудімова Богдана Анатолійовича* на тему «Конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження, її обґрунтування

Сучасні тенденції розвитку суспільних відносин у сфері енергетичних відносин на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях, різноманітні загрози і виклики, у тому числі воєнно-політичного, соціально-економічного характеру, свідчать про певні проблеми і завдання, що потребують невідкладного вирішення. Безперечно, з-поміж таких і питання забезпечення енергетичної безпеки, енергоефективності, екологічно орієнтованої енергетики, сталого енергетичного розвитку тощо. Економічні та енергетичні кризи, війни та інші конфлікти, надзвичайні ситуації лише посилюють існуючі проблеми у досліджуваній сфері, а енергетична політика держав часто виявляється неефективною. Разом з тим, слід підкреслити, що розвиток енергетичного законодавства, стан забезпечення енергетичної безпеки, на думку багатьох учених, є непослідовним і несистемним, не завжди своєчасно вносяться зміни і доповнення, недієвими є і відповідні гарантії забезпечення енергетичної безпеки окремих держав, їх об'єднань тощо.

Погоджуємось, що в останні роки назріла реформа систем колективної і національної безпеки, включаючи енергетичну безпеку. Обмежені запаси енергетичних ресурсів, необхідність розвитку екологічно орієнтованої енергетики, наслідки екологічних катастроф планетарного масштабу, руйнування об'єктів критичної інфраструктури внаслідок агресії Росії проти України з 2014 р. і повномасштабного вторгнення на територію України з 2022 р. актуалізують наукові дослідження з питань енергетичної безпеки,

державного і наднаціонального регулювання енергетики, гарантій і стратегій енергетичної безпеки, теоретичних і практичних аспектів розвитку енергетичного права і законодавства, енергетичних прав людини, громади, суспільства і держави, глобальної енергетичної політики тощо.

Відсутність ґрунтовних комплексних наукових праць у науці конституційного права, загалом у юридичній науці з даної проблематики підкреслює той факт, що запропонована тема дисертації є вкрай актуальною, затребуваною і цікавою для широкого кола науковців, експертів, представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій. Донедавна зазвичай юристи-міжнародники, представники науки адміністративного та екологічного, господарського права, а також учені економісти звертали увагу на питання енергетичної безпеки, енергетичної політики. Безумовно, важливо, щоб і учені-конституціоналісти долучались до вивчення засадничих аспектів забезпечення енергетичної безпеки, концептуалізації енергетичної функції сучасної держави, удосконалення конституційно-правового регулювання, системи відповідних гарантій, механізмів забезпечення прав людини у даній сфері, протидії корупційним та іншим загрозам, захисту енергетичної незалежності держави і т.д.

Отже, запропонована тема дисертації є актуальною, має значною мірою міждисциплінарний і міжгалузевий характер, передбачає вирішення складних завдань, а результати відповідного дослідження сприятимуть модернізації національних галузей конституційного права, адміністративного права, енергетичного права і міжнародного права.

Дисертаційна робота має зв'язок з **науковими програмами, планами, темами**. Зокрема, вона підготовлена, у тому числі, з метою реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р.; Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р.; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України 2019 року; Стратегії енергетичної безпеки

України, схваленій розпорядженням КМУ № 907-р 2021 р.; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 2011 р. № 942; Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затвердженим постановою президії Національної академії наук України 2019 р. № 30; пріоритетних напрямків наукових досліджень відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» (Наказ МВС № 454 2020 р.); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018-2020 років, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26.12.2017 № 28/1), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затверджених рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21.12.2020 р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Робота Б. А. Остудімова становить завершене, самостійне, обґрунтоване і комплексне наукове дослідження, що присвячене конституційно-правовим засадам забезпечення енергетичної безпеки. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджена значною джерельною базою дослідження, що містить 529 джерел.

Автор використав у роботі численні прийоми і способи наукового пізнання. Йдеться про сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. Тобто використано діалектичний, формально-логічний метод і метод техніко-юридичного аналізу, історико-правовий, порівняльно-правовий, структурно-функціонального аналізу, системно-структурний, метод аналізу і синтезу, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний, гносеологічний,

герменевтичний, синергетичного, правової семіотики, стратегування, соціологічний, статистичний, правового моделювання, узагальнення, прогнозування та ін. Також вдалим стало застосування методологічних принципів – об'єктивності, плюралізму, історизму, системності, всебічності, детермінізму, міждисциплінарності, комплексності тощо. Це дозволило сформулювати узагальнюючі положення, висновки і пропозиції з досліджуваної проблематики.

Дисертант також він продемонстрував достатню апробацію отриманих результатів свого наукового доробку.

Найсуттєвішими результатами здійсненого дослідження, що мають наукову новизну і виносяться на захист, є:

- розуміння механізму забезпечення енергетичної безпеки;
- виокремлення енергетичної функції держави, її різновидів;
- розмежування конституційно-правових засад енергетичної безпеки, конституційно-правових засад політики забезпечення енергетичної безпеки, конституційно-правових засад права на енергетичну безпеку, права на доступ до енергетичних послуг і т.д.;
- визначення міжнародно-правових стандартів енергетичної безпеки, їх класифікація;
- з'ясування закономірностей і тенденцій конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки у зарубіжних державах;
- сформульовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства України, зокрема, до Конституції України та інших законодавчих актів;
- розуміння політики забезпечення енергетичної безпеки;
- аргументи щодо покращення інституційного механізму забезпечення енергетичної безпеки в Україні;
- порівняльно-правовий аналіз державного енергетичного нагляду, моніторингу і контролю в Україні й державах-членах ЄС тощо;

– наляри комплексного удосконалення конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Україні у контексті сучасних реформ, євроатлантичної інтеграції і післявоєнної відбудови.

Викладені положення дисертаційного дослідження мають значну наукову та практичну цінність, відзначається науковою новизною, що засвідчує наукову зрілість здобувача. Вони становлять вагомий внесок у теорію й практику конституційно-правових засад забезпечення енергетичної безпеки, у науку конституційного права, міжнародного і європейського права.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Загалом виваженою і послідовною є структура дисертаційного дослідження, що складається зі вступу і трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновки і список використаних джерел. У вступі автор обґрунтував доцільність вибору теми дисертації та її актуальність, пояснив зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; чітко сформулював мету і завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, методологічну основу дисертації; виклав основні положення наукової новизни роботи, її теоретичне і практичне значення, апробацію результатів дослідження тощо.

Зокрема, поділяємо позицію дисертанта стосовно необхідності концептуалізації енергетичної безпеки як самостійної наукової категорії і водночас складової національної безпеки та міжнародної безпеки, а також енергетичних прав людини, територіальної громади, організацій, держави та інших суб'єктів, відповідних обов'язків в енергетичній сфері і т.д. Безумовно, «дані питання мають міждисциплінарний і міжгалузевий характер, тому важливим і першочерговим є привернення уваги представників науки конституційного, адміністративного, екологічного, кримінального права, юристів-міжнародників і, звісно, законодавців, національних і міжнародних експертів до необхідності удосконалення конституційно-правових засад енергетичної безпеки, конституційних та інших дієвих гарантій, механізмів її забезпечення, прав людини у даній сфері, протидії корупційним та іншим

загрозам, попередження кризовим явищ, захисту національних інтересів при вступі України до ЄС і НАТО, відповідних реформ на цьому шляху».

Логічним є розкриття у межах першого розділу «Теоретико-методологічні основи дослідження енергетичної безпеки» власне стану дослідженості безпеки та енергетичної безпеки, узагальнення доктринальних джерел, відповідної теоретико-методологічної основи дослідження (підрозділ 1.1). Різноманітні підходи представників різних галузей сучасної науки щодо розуміння енергетичної безпеки, її трактування у широкому і вузькому значеннях, національному і міжнародному вимірах, а також сутність та особливості політики забезпечення енергетичної безпеки, поряд з енергетичною політикою викладено у підрозділі 1.2. Зрештою, підрозділі 1.3 присвячено розкриттю поняття і типологізації принципів забезпечення енергетичної безпеки. Тут обґрунтовано розмежування конституційно-правових засад енергетичної безпеки, конституційно-правових засад політики забезпечення енергетичної безпеки, конституційно-правових засад права на енергетичну безпеку, права на доступ до енергетичних послуг і т.д. Здобувач пропонує виокремлення принципів забезпечення енергетичної безпеки в Україні, принципів політики забезпечення енергетичної безпеки України, принципів забезпечення міжнародної (глобальної) енергетичної політики, принципів забезпечення енергетичної безпеки регіонального (європейського) або універсального рівнів, принципів енергетичної політики ЄС, принципів енергетичного права і законодавства (загального і спеціального характеру). (стор. 88).

У другому розділі «Міжнародно-правове, наднаціональне і конституційно-правове регулювання енергетичної безпеки у зарубіжних державах» автор зосередив увагу на відмінностях згаданих рівнів регулювання. Насамперед, акцентується на важливості вивчення і значення міжнародно-правових стандартів енергетичної безпеки. Обґрунтованим є їх розуміння як сукупності норм і принципів міжнародного права, що регулюють міжнародні відносини стосовно безпечного видобування, використання, транзиту,

постачання, торгівлі енергетичних ресурсів, поширення про них інформації, запровадження енергозберігаючих технологій і розвитку альтернативних джерел енергії. Запропоновано їх класифікувати на такі основні групи: – універсальні, наднаціональні, регіональні, міжрегіональні, транскордонні, локальні; – договірні, звичаєві і прецедентні; – загальнообов’язкові, рекомендаційні (закріплені в актах «м’якого права»); – матеріальні, процесуальні; – норми-визначення, норми-принципи, норми-декларації, норми-цілі, норми-програми, норми-стратегії тощо. Виокремлено значення як держав, так і міжнародних організацій різної компетенції (Міжнародна агенція з атомної енергії, Міжнародне агентство з відновлювальних джерел енергії, Міжнародне енергетичне агентство, Організація Північноатлантичного Договору, Організація з безпеки та співробітництва в Європі та ін.) у їх розробці, прийнятті й забезпеченні реалізації.

У підрозділі 2.2 проаналізовано специфіку наднаціонального регулювання на рівні Європейського Союзу, де поширені документи юридичного і квазіправового характеру з питань енергетичної безпеки (Стратегія енергетичної безпеки ЄС, Рамкова стратегія стійкого Енергетичного союзу з прогресивною політикою щодо зміни клімату до 2030 року», «Стратегія ЄС з інтеграції енергетичної системи», «Воднева стратегія для кліматично нейтральної Європи, «Європейський зелений курс», Стратегія ЄС у сфері опалення та кондиціонування тощо). На рівні ЄС діє політика енергоефективності в ЄС, ряд Зелених книг у сфері енергетики, Білих книг ЄС, де викладені пропозиції щодо зміни законодавства ЄС у даному напрямі; Програми енергетично інтелектуальної Європи, Європейська програма з кліматичних змін тощо. Основні ключові стандарти і стратегічні вектори розвитку енергетичної політики ЄС, на думку автора роботи, зводяться переважно до її основних складових, а саме: безпеки, поставки, конкурентоспроможності, сталої енергії.

Цікавим і пізнавальним є матеріал, викладений на сторінках 130-154 дисертації, тобто у підрозділі 2.3. Тут детально проаналізовано зарубіжний

досвід регламентації засад енергетичної безпеки на різних рівнях: конституційному, законодавчому, підзаконному. Наприклад, велика увага присвячена такому досвіду Франції, Польщі, Чехії, США, Японії, Китаю Австрії, Данії, Німеччини, Іспанії, Італії, Нідерландів, Греції тощо.

Третій розділ дисертації «Конституційно-правовий механізм забезпечення енергетичної безпеки в Україні» дав можливість критично дослідити стан конституційно-правового регулювання та інституційний механізм забезпечення енергетичної безпеки в Україні (підрозділ 3.1, стор. 158-176). Відзначається, що система конституційно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Україні базується на таких групах джерел: 1) міжнародні договори України; 2) Конституція України; 3) закони України; 4) підзаконні акти: а) акти Президента України; б) акти Кабінету Міністрів України; в) акти міністерств, інших органів центральної виконавчої влади; г) акти місцевих органів публічної влади; 5) акти Конституційного Суду України; б) судова практика та ін. Б. Остудімов підкреслює, що поряд з позитивними тенденціями законодавчого регулювання даних питань, відзначаються неузгодженості законодавства і термінологічного апарату, що зумовлює усунення законодавчих прогалин і колізій, тому необхідним є удосконалення Конституції та інших законів і підзаконних актів України. Також у підрозділі 3.2 виокремлені інші проблеми забезпечення енергетичної безпеки України в сучасних умовах, на які вплинули різноманітні загрози і виклики у даній сфері. Тут проаналізовано існуючу систему енергетичного нагляду і моніторингу, контролю, відповідну судову практику (с. 176-191). Наукову цінність становлять сформульовані на цій основі висновки, рекомендації і пропозиції. Вони є конструктивними і включають конкретні способи і напрями удосконалення конституційно-правових засад забезпечення енергетичної безпеки України.

Дисертація виконана здобувачем з використанням останніх досягнень сучасної науки, зокрема, конституційного права, теорії держави і права,

адміністративного права, міжнародного права, права ЄС тощо. Вона є самостійною і завершеною працею.

Повнота викладу результатів дослідження у наукових публікаціях

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 12 наукових працях. У цілому вони повною мірою відображають положення, висновки і пропозиції, викладені у дисертаційній роботі. Причому, 5 з них опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 6 – тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах. У публікаціях, підготовлених спільно з науковим керівником Н. Камінською, зазначено особистий внесок здобувача (стор. 26 дисертації). Так, у статті «Energy security principles: Legal nature, classification and modernisation» авторський внесок дисертанта становить 70%, у статті «Energy monitoring and control in EU member states: legislative trends and institutional framework» – 60%. Сформульовані у дисертаційному дослідженні положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Відповідність анотації основним положенням дисертації

Вивчення змісту оприлюдненої анотації свідчить про її відповідність основним положенням, викладеним у тексті дисертації. Як основний текст дисертації, так і анотацію оформлено згідно з встановленими Міністерством освіти і науки України вимогами.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Дисертація за результатами перевірки допущена до захисту. Фактів порушення академічної доброчесності у тексті дисертаційного дослідження і наукових публікаціях не було виявлено, а використані напрацювання інших авторів містить посилання на конкретні джерела.

Окремі дискусійні положення, зауваження, рекомендації

Будь-яка дисертаційна праця не позбавлена деяких недоліків, дискусійних аспектів і дана робота не є винятком. Оскільки вона має переважно комплексний міжгалузевий характер, тому серед таких зауважень варто виокремити, зокрема наступні.

1. При аналізі роботи можна побачити системний і комплексний підхід до джерельної бази дисертації. Разом з тим хотілося б почути від автора, які саме з існуючих дисертаційних робіт сприяли становленню наукової дискусії з заявленої теми, які аспекти є актуальними для подальших наукових розвідок, з огляду на соціально-економічну і воєнно-політичну ситуацію в Україні, європейському регіоні?

2. Автор у роботі значну увагу приділяє понятійному апарату дослідження. Зокрема, на стор. 6 відзначено, що «практичне значення результатів роботи посилюється удосконаленням понятійно-категорійного апарату, зокрема запропоновано визначення низки категорій («енергетична безпека», «принципи енергетичної безпеки», «конституційно-правове забезпечення енергетичної безпеки», «політика забезпечення енергетичної безпеки», «міжнародно-правові стандарти енергетичної безпеки», «енергетична незалежність» ...). На стор. 68-69, підкреслюється, що «значимим є належне наукове обґрунтування основних понять, пов'язаних з енергетичною безпекою, як і власне природи і сутнісних характеристики даного явища, формулювання пропозицій щодо удосконалення визначення і механізмів забезпечення енергетичної безпеки, державної політики забезпечення енергетичної безпеки, сталого енергетичного розвитку тощо».

Разом з тим хотілося б почути пояснення і правові обґрунтування від здобувача, щодо авторського тлумачення категорій «державна політика забезпечення енергетичної безпеки», «енергетична незалежність», «сталий енергетичний розвиток» та їх значимість для парадигми конституційно-правових засад забезпечення енергетичної безпеки.

3. Важливе місце у роботі, особливо у підрозділі 2.1, приділено міжнародним стандартам енергетичної безпеки. Але, постає питання чи належною мірою такі міжнародні стандарти імplementовані у національне законодавство України, чи існують якісь проблеми на цьому шляху?

4. В роботі акцентується увага на значних проблемах конституційно-правового регулювання енергетичної безпеки в Україні, діяльності

уповноважених владних інституцій у даній сфері. З погляду компаративістики хотілося б почути чи притаманні аналогічні проблеми іншим державам і які ефективні шляхи їх вирішення можна відзначити?

5. В роботі автор приділяє увагу також ролі екологічних механізмів в забезпеченні енергетичної безпеки: розробленню Національного енергетичного і кліматичного плану (стор. 175-176), диференціації енергетичної безпеки, економічної безпеки, екологічної і кліматичної безпеки, кліматичної дипломатії (стор. 201), тощо. Цим зумовлюється потреба почути думку автора щодо стану правового регулювання екологічно орієнтованої енергетики в Україні, забезпечення кліматичної безпеки, виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію, критеріям відповідності кандидата на членство у ЄС.

Водночас, загалом можна позитивно охарактеризувати саму дисертацію, а сформульовані зауваження сприяють уточненню дискусійних аспектів заявленої проблематики, вони мають переважно суб'єктивний характер, спрямовані на урізноманітнення наукового дискурсу і розкриття багатоаспектної природи енергетичної безпеки, засад і механізмів її забезпечення.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Остудімова Б.А. є самостійною науковою працею, що підготовлена на цікаву й актуальну тему, комплексно розкриває конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки. Автором звернуто увагу на проблеми міждисциплінарності заявленої проблематики, потреби належного конституційно-правового регулювання енергетичної безпеки в Україні та зарубіжних державах, дієвості гарантій забезпечення енергетичної безпеки універсального, регіонального, наднаціонального та інших рівнів. Підсумкові висновки, пропозиції та рекомендації є обґрунтованими, відзначаються науковою новизною. Вони ґрунтуються на відповідній джерельній базі, науковій літературі, емпіричній основі. У цілому робота є структурованою, матеріал викладено логічно й послідовно, висновки та рекомендації є структурованими. Дисертаційне дослідження підготовлено на високому

фаховому рівні, відзначається інноваційним підходом, є результатом критичного вивчення існуючого матеріалу, має вагому теоретичну й практичну значимість.

Отже, дисертаційна робота **Остудімова Богдана Анатолійовича на тему «Конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки»** загалом відповідає спеціальності 081 – «Право» та Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. Її автор **Остудімов Богдан Анатолійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент –

професор кафедри міжнародного права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, професор

С. Д. Білоцький